

УДК 929.53:27-247/.274.5/.774(477.43) «1912-1913» (083/89)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/103-10>

Володимир ОСТРОВИЙ,

orcid.org/0000-0002-7998-7949

кандидат історичних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри суспільних дисциплін
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
(Хмельницький, Україна) *ost.v.m.197@gmail.com*

МЕТРИЧНІ ДЖЕРЕЛА ДУНАЄВЕЦЬКО-КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОЇ ЄВАНГЕЛІЧНО-ЛЮТЕРАНСЬКОЇ ПАРАФІЇ ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (1912–1913 РР.) ЯК ОСНОВА ГЕНЕАЛОГІЧНИХ ТА ДЕМОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ МІСЦЕВОЇ ЛЮТЕРАНСЬКОЇ ГРОМАДИ

У статті вперше представлено та проаналізовано метричні джерела Дунаєвецько-Кам'янецького Євангелічно-лютеранського приходу (нім. *Kirchspiel Dunajewzy mit Kamenez-Podolsk*) з парафіяльним осідком у Дунаївцях та філіальною громадою в Кам'янці-Подільському, які зберігаються у фондах Державного архіву Хмельницької області.

Актуальність теми зумовлена необхідністю комплексного опрацювання метричної документації, яка містить значний масив персональних відомостей про населення та дає змогу реконструювати окремі аспекти історії лютеранської громади Дунаєвецько-Кам'янець-Подільської парафії у 1912–1913 рр. Основну увагу приділено аналізу записів про народження, шлюб та смерть, їхній структурі, змісту та інформаційним можливостям. Здійснено текстологічний аналіз.

Виявлено вплив мовної політики в Російській імперії на правопис у метричних книгах місцевого лютеранства, яка системно здійснювала курс на зросійщення всього іноземного.

Розглянуто відомості про імена та прізвища осіб, дати й місця народження, хрещення, укладення шлюбу та смерті, вік, сімейний стан, місце проживання, конфесійну належність а також дані про батьків, подружжя та свідків. Сукупність цих відомостей створює можливості для встановлення родинних зв'язків, побудови родоводів, визначення складу та структури сімей, простеження шлюбних зв'язків і виявлення переміщень населення. Окремо проаналізовано значення метричних записів для демографічних досліджень. На їхній основі можна досліджувати динаміку народжуваності та смертності, шлюбності, вікову структуру населення, дитячу смертність, співвідношення статей, сімейну структуру та окремі міграційні процеси. Метричні джерела також дають змогу частково визначати чисельність і склад парафіяльної громади та простежувати зміни її структури впродовж досліджуваного періоду. Зроблено висновок, що метричні книги Дунаєвецько-Кам'янецького Євангелічно-лютеранського приходу є цінним джерелом не лише для генеалогічної реконструкції окремих родин, а й для комплексного вивчення демографічних процесів, соціальної структури та історії повсякденного життя лютеран. Їхнє систематичне опрацювання сприяє поглибленню досліджень історії лютеранських громад та населення регіону загалом.

Ключові слова: метричні джерела, текстологія, Дунаєвецько-Кам'янець-Подільська Євангелічно-лютеранська парафія, пастор, Подільська губернія, генеалогія, демографія.

Volodymyr OSTROVYI,

orcid.org/0000-0002-7998-7949

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor;
Acting Head of the Department of Social Disciplines
Khmelnytskyi Humanitarian and Pedagogical Academy
(Khmelnytskyi, Ukraine) *ost.v.m.197@gmail.com*

PARISH REGISTERS OF THE DUNAIVTSI–KAMIANETS-PODILSKYI EVANGELICAL LUTHERAN PARISH IN PODOLIA GOVERNORATE (1912–1913) AS A SOURCE FOR GENEALOGICAL AND DEMOGRAPHIC RESEARCH ON THE LOCAL LUTHERAN COMMUNITY

The article presents and analyses for the first time the parish registers of the Dunaivtsi–Kamianets-Podilskyi Evangelical Lutheran Parish (German: *Kirchspiel Dunajewzy mit Kamenez-Podolsk*), whose parish seat was located in Dunaivtsi and which had a branch congregation in Kamianets-Podilskyi. These records are preserved in the holdings of the State Archives of Khmelnytskyi Region.

The relevance of the topic arises from the need for a comprehensive study of parish-register documentation, which contains a substantial body of personal data and makes it possible to reconstruct particular aspects of the history of the

Lutheran community of the Dunaivtsi–Kamianets-Podilskyi Parish in 1912–1913. The study focuses primarily on the structure, content, and research potential of birth, marriage, and death records. A textual analysis of the sources has also been conducted. The article identifies the influence of the Russian Empire's language policy on spelling practices in the parish registers of the local Lutheran community, reflecting the Empire's systematic policy of Russifying everything foreign.

The study examines information concerning individuals' given names and surnames; dates and places of birth, baptism, marriage, and death; age; marital status; place of residence; religious affiliation; and details about parents, spouses, and witnesses. Taken together, these data make it possible to establish family relationships, construct genealogies, determine the composition and structure of families, trace marital connections, and identify population movements. Particular attention is devoted to the significance of parish registers for demographic research. These records make it possible to study trends in birth and mortality rates, marriage patterns, the population's age structure, infant mortality, sex ratios, family structure, and certain migration processes. They also allow researchers to estimate, at least partially, the size and composition of the parish community and to trace changes in its structure throughout the period under study. The article concludes that the parish registers of the Dunaivtsi–Kamianets-Podilskyi Evangelical Lutheran Parish constitute a valuable source not only for reconstructing the genealogies of individual families but also for the comprehensive study of demographic processes, social structure, and the everyday life of the Lutheran population. Their systematic examination contributes to a deeper understanding of the history of Lutheran communities and of the region's population as a whole.

Key words: parish registers, textual criticism, Dunaivtsi–Kamianets-Podilskyi Evangelical Lutheran Parish, pastor, Podolia Governorate, genealogy, demography.

Постановка проблеми. Німецькі поселенці та колоністи (переважно лютерани) залишили помітний слід у соціально-економічному та, особливо, в культурному і релігійному житті краю. Однак, проблеми, пов'язані з мікроісторією, історією повсякдення місцевих лютеран на прикладі Дунаєвецько-Кам'янець-Подільської Євангелічно-лютеранської парафії, досі є не висвітленими в повній мірі. Також залишаються малодослідженими питання, що присвячені генеалогії (походження, родинні зв'язки), демографії (частота реєстрації шлюбів (вінчання), народжуваності (хрещення), смертності (поховання)), релігійному життю як окремих парафіян, так і громади в цілому. Аналіз метричних джерел (метричних книг) та їхня текстологія дають можливість бодай частково реконструювати внутрішнє життя, структуру та еволюцію парафії. Оскільки парафія була не просто релігійним осередком, а базовою соціальною одиницею суспільства, ці джерела розкривають її історію через призму людських долі.

Аналіз досліджень. Незважаючи на популярність генеалогічних досліджень в останні роки, проблема дослідження метричних джерел Дунаєвецько-Кам'янець-Подільської Євангелічно-лютеранської парафії залишається поза увагою вітчизняних істориків та практично невивченою. Як відомо, основним об'єктом наукових розвідок учених ставали соціально-економічні аспекти діяльності як окремих поселенців-лютеран, так і колоністів в цілому. Зокрема, така тенденція простежується в працях таких дослідників як І. Кулинич і Н. Кривець (Кулинич, Кривець, 1995), І. Рибак (Рибак, 1997, 1998), Л. Семенчука (Семенчук, 2000), П. Білецького (Білецький, 2015), В. Острового (Островий, 2022, 2025) та ін. Науковці подавали статис-

тичні відомості, або віднайдену з розрізнених джерел інформацію генеалогічного чи демографічного характеру побіжно, часто окремо. Тому ситуація, яка склалася, вимагає подальших перспектив дослідження. **Методологія дослідження** базується на принципах системного аналізу та узагальнення, історизму, об'єктивності і всебічності. Окрім загально-наукових, використано спеціально-історичні, демографічні методи, методи внутрішньої та зовнішньої критики історичних джерел, історіографічної критики, а також метод поздовжнього аналізу даних.

Мета статті – проаналізувати джерелознавчий потенціал метричних книг Дунаєвецько-Кам'янець-Подільської Євангелічно-лютеранської парафії Подільської губернії за 1912–1913 рр. крізь призму дослідження генеалогії та демографії лютеран Поділля.

Виклад основного матеріалу. Історія лютеран на Подільській землі розпочалася ще в другій половині XVI ст., саме з їх воєнної служби Речі Посполитій. Однак, найбільшого свого розвитку вона досягла в першій половині XIX – на початку XX ст., що було продиктовано намаганням Російської імперської влади, а від так, і місцевих поміщиків-підприємців індустріалізувати економічно відсталу, головню аграрну економіку Подільської губернії.

Зі зростанням чисельності лютеран необхідно було забезпечувати релігійні потреби, внаслідок чого в 1864 р. було створено Дунаєвецько-Кам'янець-Подільську Євангелічно-лютеранську парафію (нім. *Kirchspiel Dunajewzy mit Kamenez-Podolsk*) з центром у м. Дунаївцях. Всього в губернії діяло дві Євангелічно-лютеранських парафії: в м. Немирові (нім. *Kirchspiel Nemirow*) та м. Дунаївцях. В м. Дунаївцях (1887–1926 рр.) приход очолював пастор Н. Томберг, який провадив службу

в таких містах як Дунаївці, Кам'янець-Подільськ, Городок, у прилеглих та й віддалених населених пунктах. Саме він став останнім головою парафії до етапу завершення існування лютеранської громади, відігравши ключову роль в її існуванні в найважчі часи історичних випробувань.

З огляду на перепис населення Російської імперії 1897 р., результати якого були опубліковані 1904 р., лютеран на теренах Подільської губернії нараховувалося 3815 осіб, з яких 2020 – чоловічої та 1795 – жіночої статі (Обзор, 1912: 275).

Станом на 12 серпня 1910 р. (*датування в дослідженні подано за Юліанським календарем – В. О.*) в Подільській губернії існувало п'ять Євангелічно-лютеранських центрів, в яких знаходилися кам'яні кірхи або молитовні будинки, а саме: у населених пунктах м. Кам'янці-Подільському, м. Немирові Брацлавського повіту, м. Дунаївцях Ушицького повіту, в колонії Антонівка Ольгопільського повіту та колонії Краснодоль Ямпільського повіту. Парафіяни цих приходів за походженням та використанням мови в побуті належали переважно до німецької нації за виключенням лютеран м. Кам'янця-Подільського та м. Немирова. У м. Кам'янці-Подільському серед лютеран нараховувалося російських підданих – 30%, германських – 50%, австрійських – 10%, швейцарських – 2%, французьких – 8%. У м. Немирові серед лютеран нараховувалося пруських підданих – 50%, австрійських – 45%, датських – 3%, російських – 2%. Публічне богослужіння та проповіді в усіх лютеранських церквах здійснювалися німецькою мовою (Центральний Державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАК України) Ф. 442. Оп. 860. Спр. 169. Арк. 6–6 зв.).

Варто відзначити, що метричні джерела місцевих лютеран, які датуються (XIX – початком XX ст.), є досить рідкісними та в процесі архівних пошуків не часто трапляються дослідникам. Зазвичай подібні матеріали розпорошені по різних архівних фондах і зустрічаються в документах у випадках, коли поселенці та колоністи отримували спадщину, подавалися на підданство, потрапляли до ревізій тощо. З огляду на це, наукової ваги набуває архівна колекція джерел Дунаєвецько-Кам'янець-Подільської Євангелічно-лютеранської парафії Подільської губернії (1912–1913 рр.), яка зберігається в Державному архіві Хмельницької області (далі – ДАХМО) фонд Ф. 17. Костьоли Подільської та Волинської губерній.

За роки війн та революцій збереглася лише частина потрібної інформації, а саме – корпус джерел, що складається з двох справ: «Хронологічний список осіб, які одружилися та померли по Дунаєвецько-

Кам'янець-Подільському Євангелісько-лютеранському приходу за 1912 р.» (ДАХМО. Ф. 17. Оп. 3. Спр. 1) та «Список осіб, які народилися та взяли шлюб, померли по Євангелісько-лютеранському приходу Дунаївці та Кам'янець-Подільський за 1913 р.» (ДАХМО. Ф. 17. Оп. 3. Спр. 2). Нажаль представлена невелика архівна колекція не є повною та обмежена хронологічно, що явно не вирішує поставлені завдання в справі комплексного дослідження проблеми, але все ж дає певне уявлення про генеалогічні, соціально-демографічні характеристики нетривалого історичного періоду в житті місцевих лютеран. Презентовані метричні джерела містять оригінальну орфографію, що є суттєвою основою в справі вірного прочитання імен та прізвищ німецькою, їх правопису, а також сприяють визначенню соціального статусу та походження лютеранських парафіян. Даний текст має значну джерелознавчу та історичну цінність, тому потребує також текстологічного аналізу.

В процесі текстологічного аналізу нами встановлено, що саме пастор Н. Томберг особисто вів метричні відомості лютеранської еклезії, зокрема (1912–1913 рр.), та відіграв ключову роль у духовному житті громади.

Вивчаючи текст необхідно розуміти, що на правопис в офіційному діловодстві та у метричних книгах місцевого лютеранства суттєво вплинула мовна політика в Російській імперії, яка системно здійснювала курс на зросійщення всього іноземного. Як свідчать архівні джерела імперського часу (кінця XVIII – початку XX ст.), які стосуються фіксації імен та прізвищ іноземців владними інституціями, стає очевидною довільна виразність їх трактування в церковно-слов'янській орфографічній традиції з одночасно відвертим ігноруванням особливостей транскрипції. Наприклад, у Пруських підданих ім'я німецькою Йоганн трансформувалося відповідно до слов'янської традиції як споріднене Іван, а по батькові – (рос.) [Івановіч], (ДАХМО. Ф. 228. Оп. 1. Спр. 6369. Арк. 12), німецьке ім'я Konrad ставало (рос.) Кондратом, а по батькові – (рос.) [Кондратовіч] (ДАХМО. Ф. 228. Оп. 1. Спр. 6369. Арк. 15). Як у західній, так і в східній традиціях обидва імені мають абсолютно різні значення. Також в описах з'являється нетипове для вихідця з м. Франкфурт ім'я (рос.) Андрей (ЦДІАК України. Ф. 442. Оп. 34. Спр. 1431. Арк. 122 зв.), або по батькові – (рос.) Андреев[іч] (ДАХМО. Ф. 228. Спр. 6369 Арк. 18). Ім'я (нім.) Christoph (Крістоф) трансформується та стає (рос.) Хрістофором. І, хоча в обох іменах є спільний корінь, пов'язаний із грецьким словом «Христос», вони мають суттєві відмінності (ЦДІАК України. Ф. 442. Оп. 34. Спр. 1431. Арк. 128).

Так, суконник Гіллер Густав Адольф вказаний сином Феодора Гіллера, який явно мав ім'я Теодор (нім.) Theodor. Хоча вказане ім'я не є історично німецьким, а має грецьке походження, однак, поширене та було досить популярним в німецьких землях (ДАХМО. Ф. 17. Спр. 1. Арк. 3). Приклади варіацій можна продовжувати.

Також у метричних джерелах парафії бачимо особливості записів імен по батькові, що не притаманно західній традиції. Зокрема, латиницею у випадку з Emil [Ernstowitch] Goede записано російською Еміль [Ернстовіч] Гюде (ДАХМО. Ф. 17. Спр. 1. Арк. 8 зв.). Аналогічно латиницею Edmund [Feodorowitsch], подано (рос.) Едмунд [Фьодоровіч] (ДАХМО. Ф. 17. Оп. 3. Спр. 1. Арк. 6 зв.). Хоча, насправді, відомий Подільський лікар Едмунд Фаренгольц по батькові (рос.) мав бути [Фердінандовіч – В. О.]. Подібні приклади можна продовжувати.

В метричних документах Дунаєвецько-Кам'янець-Подільської парафії поступово окреслюється тенденція до уникання запису імен рідною мовою. Наприклад, батько Зігмунда Зелента вказується (рос.) як Міхаїл (вірогідніше (нім.) Michael (Міхаель)) [Івановіч] Зелент без дублювання німецькою. Власне, така сама історія із записом імені та прізвища дружини Михайла Зелента – Іоанни, уродженої Баум, (ДАХМО. Ф. 17. Оп. 3. Спр. 2. Арк. 15 зв.), що свідчить про поглиблення русифікації в мовному середовищі місцевих лютеран. Варто відзначити, що запис у метричній книзі вказаного ім'я та прізвища здійснено російською, починаючи із заголовної літери «С» в обох випадках. Хоча, в німецькій мові літера «S» на початку слова або складу перед голосною читається як дзвінкий звук «З».

Доволі часто зникає межа між подвійними іменами, які притаманні західній церковній традиції, та по батькові, а, відтак, залишається не ясним, чи вказано саме ім'я, чи, конкретно, по батькові. Практично в кожному імені або прізвищі проглядається помилка. Тобто, зрозуміло з написаного, що місцеві посадовці фіксували власні імена та прізвища іноземних підданих, або вже тих, хто перейшов у підданство Російської імперії, наскільки дозволяло їх «знання» західно-європейських мов. Тому канцеляристи фіксували ім'я та прізвище на слух, адаптуючи до російської. Необхідно зазначити, що, оскільки в самих списках відсутній запис мовою походження власника імені, то, навіть станом на зараз, важко відтворити орфографію значної кількості прізвищ, а, подекуди, й імена вихідців з німецьких земель або інших держав.

Однією з проблем, яку вирішує колекція метричних книг, є орфографічна відповідність

лише частини імен та прізвищ представлених в описі, оскільки значна кількість дублюється мовою країни походження.

Метричні джерела Дунаєвецько-Кам'янець-Подільської Євангелічно-лютеранської парафії не стали винятком та не лишились осторонь політики зросійщення. В зазначений період пастор Н. Томберг також намагався відобразити запис ім'я або прізвища на російський чи польський манер настільки, наскільки це дозволяло саме ім'я чи прізвище. В метриці про шлюб зазначено (рос.) Іосіф Блейдорн, однак німецькою ім'я мало бути Йозеф, тобто запис адаптовано під православну церковну традицію. Окрім того, в німецькій мові [ei] – ключовий дифтонг у прізвищі Bl[ei]dorn, який завжди читається як [ай], тому правильним прочитанням та написанням буде Блайдорн (ДАХМО. Ф. 17. Оп. 3. Спр. 1. Арк. 1 зв.).

Якщо прізвище та ім'я пишеться німецькою Корецькі Edvard Stanislaw (прізвище чеського або польського походження – В. О.), то пастор фіксував близько до російської орфографії – Копецкій Едуард Станіслав. Теж саме простежується із прізвищем польського походження Pawłowska, що російською записано Павловская (ДАХМО. Ф. 17. Оп. 3. Спр. 1. Арк. 2 зв.). Аналогічно прізвище Kuźmińska наближено до російської орфографії як Кузьмінская, хоча ближче до польської вимови має бути Кужмінска (ДАХМО. Ф. 17. Оп. 3. Спр. 1. Арк. 3 зв.). Також фіксується перехід з польської на російську орфографію в написанні прізвища латиницею – Tichozkaja. У польській мові жіночі прізвища, що походять від прикметників, закінчуються на [-ська, -цька] та завжди мають закінчення -а [-ska, -cka], а не -ая. Закінчення -ая є характерним саме для російської мови. Тому, мало би бути не (рос.) Тіхоцкая, а (поль.) Cichośka, або Ціхоцка (ДАХМО. Ф. 17. Оп. 3. Спр. 2. Арк. 3).

Зустрічаються також приклади русифікованого запису німецьких імен. Так, в імені Зігфрід змінено заголовну літеру «З» на «С» у (рос.) прочитанні, тому вийшло Сігфрід. Хоча, слідуючи правилам німецької мови, про що вже зазначалося вище, має бути саме Зігфрід (ДАХМО. Ф. 17. Оп. 3. Спр. 2. Арк. 7 зв.).

Ім'я Heinrich записано також на (рос.) манер як Генріх, хоча буквосполучення «ei» читається як український дифтонг [ай] (ДАХМО. Ф. 17. Оп. 3. Спр. 2. Арк. 11), тому вірно буде [Тайнріх].

Ім'я Karoline записано як Кароліна, хоча вірно буде [Кароліне] (ДАХМО. Ф. 17. Оп. 3. Спр. 2. Арк. 11).

Одночасно фіксуються помилки у написанні німецьких прізвищ російською мовою. Так, у прізвищі Alma Ida Dickow подвоєння [к] фіксу-

ється російською як Діков, що є граматичною помилкою. В німецькій мові буквосполучення [sk] вимовляється як один звичайний звук [k] та вказує на те, що голосна перед ним [i] є короткою. Крім того, передача іноземних назв та імен в (рос.) мові базується на звучанні (фонетичному принципі), а не на буквальному копіюванні графіки (ДАХМО. Ф. 17. Оп. 3. Спр. 1. Арк. 2 зв.). Наприклад, якщо в метричній книзі записано прізвище Künzle, то воно читається через умлаут «й», що наближено до «ю», поєднання букв «nz» читається як «нц», при вимові в кінці голосна «е» схожа на «є» та все разом читається як [Кюнцле]. Тому, маючи відповідну орфографію, досить важко відтворити аутентичну вимову російською або, навіть, українською. Однак, в джерелі прізвище записане російською як Кінцле, очевидно для милозвучності (ЦДІАК України. Ф. 442. Оп. 34. Спр. 1431. Арк. 122 зв.). Та навіть носій цього прізвища підписувався в різних документах на (рос.) манер як Кінцле. Подекуди не варто сподіватися на бодай якусь репрезентативність у відтворенні написання чи вимови власних імен та прізвищ, якщо не вірно передані літери або цілі склади (ДАХМО. Ф. 17. Оп. 3. Спр. 1. Арк. 3).

Цікавий випадок використання в правописі іпсилон з двома крапками «ÿ», що зустрічається принаймні двічі, зокрема, в імені дружини Пастора Н. Томберга Мері (нім.) Mar[ÿ], (ДАХМО. Ф. 17. Оп. 3. Спр. 2. Арк. 8), та у прізвищі бувшого головноуправляючого Зарожанського Промислового товариства Едуарда Ломаєра (нім.) Lohme[ÿ]er (ДАХМО. Ф. 17. Оп. 3. Спр. 2. Арк. 13 зв.).

В німецькій мові літера «ÿ» з двома крапками не використовується як частина стандартного алфавіту чи загальноновживаних слів, німецька має лише три умлаути: «ä» «ö» «ï». В даному випадку [meÿer] читається як [масер]: сполучення літер [ey] або архаїчне [eÿ] дає звук [ай], а роль крапок над умлаутом тут є історичною формою. Історично це було поєднанням двох літер [ij] або [ii], які з часом трансформувалися у вигляд [ÿ] для позначення довгого звуку [i] або дифтонгу [ай] (залежно від діалекту та позиції). Не зважаючи на те, що в повсякденній мові символ [ÿ] зник ще до 1800 р., він все таки зустрічається в рукописних метриках, власних іменах, прізвищах, географічних назвах до середини ХХ ст.

Також особливим є випадок використання німецької літери «ä» (а-умлаут) при написанні прізвища «слов'янського» походження [Posvätowski] (ДАХМО. Ф. 17. Оп. 3. Спр. 2. Арк. 8). В даному випадку цікавим є склад «svä» – у німецькій мові літера «s» перед голосними звучить як дзвінке

«з», літера «v» у запозичених словах зазвичай читається як «в» або, часом, як глухе «ф», літера «ä» (умлаут) дає звук «е» як у слові «є». Разом цей склад звучить як «зве» або «сфе» (у німецькій вимові початкове «s» у таких комбінаціях часто оглушується та під впливом «слов'янської» вимови переходить в чисте «све/сфе»). Відповідно, адаптований німецький варіант (найбільш ймовірний серед носіїв німецької) – [Посветовскі] або [Позветовскі], у джерелі вказано як Посвятовській.

Для демографічного аналізу даних головним питанням залишається з'ясування загальної чисельності лютеран в Подільській губернії та кількості прихожан Дунаєвецько-Кам'янець-Подільської парафії, особливо у 1912–1913 рр. Ще однією важливою проблемою стало визначення конкретної територіальної межі поширення юрисдикції Дунаєвецько-Кам'янець-Подільського пастора не тільки на адміністративні центри, але й на повіти. Як вже зазначалося вище, відправною точкою аналізу є кількісні показники останнього перепису населення. Необхідно визнати, що станом вже на кінець ХІХ, а, тим більше, на початок ХХ ст., кількість лютеран парафії змінювалася в бік зростання. Тому говорити про об'єктивність або точність підрахунків неможливо. До прикладу, в м. Кам'янці-Подільську за матеріалами перепису 1897 р. лютеран нараховувалося 142 особи (78 чоловіків та 64 жінки) (Первая, 1904: 96) а станом на 15 березня 1898 р. їх вже зафіксовано 169 осіб (60 чоловіків, 72 жінки та 37 дітей молодше 15 років) (Островий, 2025: 302). Більше того, станом на 1 січня 1909 р. чисельність лютеран тільки м. Кам'янця-Подільського зросла до 312 осіб (Островий, 2025: 305). Якщо подивитися на кількість лютеран станом на 1911 р. за даними «Огляду Подільської губернії за 1911 р.» по м. Кам'янцю, то ситуація буде наступною: лютеран чоловіків – 161, жінок – 164, а разом – вже 325 осіб. (Обзор, 1912: 88). Тобто, порівнюючи загальну кількість лютеран тільки по Кам'янецькому повіту, різниця в кількості між 1897 р. та 1911 р. становитиме 363 особи, що для відносно невеликої громади, в порівнянні з іншими по імперії, є значимим. Тому, в подальшому, вимушені оперувати лише реально-наявними числовими параметрами.

За 1912 р. у Дунаєвецько-Кам'янець-Подільській Євангелічно-лютеранській парафії було офіційно зареєстровано 11 шлюбів, з яких: 2 – в лютому, 3 – в квітні, 1 – в травні, 1 – в червні, 2 – в липні, 1 – в листопаді та 1 – у грудні. Найбільше шлюбів було укладено в квітні – 3, а найменше – травень, червень, листопад та грудень по

одному в кожному місяці (ДАХМО. Ф. 17. Оп. 3. Спр. 1. Арк. 1-4).

За віковою ознакою співвідношення подружжя чоловіка до жінки 28/31, 38/22, 28/23, 28/28, 26/22, 39/35, 31/23, 28/20, 27/23, 24,5/20,5, 23/18 років. Як бачимо, найстаршому нареченому було 39, а наречений – 35 років. Наймолодшому нареченому – 24,5, наречений – 18 років. Середній вік наречених для чоловіків становив 29 років, а для жінок – 24 роки (ДАХМО. Ф. 17. Оп. 3 Спр. 1. Арк. 1-4).

Повторний шлюб уклали всього дві пари, серед яких один вдовець 38 років (ДАХМО. Ф. 17. Оп. 3. Спр. 1. Арк. 1 зв.) один розлучений 39 років та одна вдова 35 років (ДАХМО. Ф. 17. Оп. 3. Спр. 1. Арк. 2 зв.). Як бачимо, середній вік для першого шлюбу помітно нижчий проти повторного.

Щодо географії та регіональних особливостей шлюбності – просторові відмінності в укладанні шлюбів за походженням молодят були наступними: серед уродженців м. Дунаївець волосного центру Ушицького повіту Подільської губернії – 4 наречених та 6 наречені. Фіксується 1 уродженець м. Таммерфарс (Тавастгуська губернія), 1 уродженець с. Панасівка (Ушицький повіт Подільської губернії), 1 уродженка м. Лодзь (Петроківська губернія), 1 уродженець м. Вятка (Вятський повіт Вятської губернії), 1 уродженка с. Лемішиха (Таращанський повіт Київської губернії), 1 уродженець м. Михалово (Гродненська губернія), 1 уродженець м. Немирова (Брацлавський повіт Подільської губернії), 1 уродженець кол. Вилювка (Луцький повіт Волинської губернії), 1 уродженець Луцького повіту (місце народження не вказано), 1 уродженка Житомирського повіту Волинської губернії (місце народження не вказано) та 1 уродженка Волинської губернії (місце народження не вказано).

Характерно, що для жінок, які готувалися до шлюбу та походили з м. Дунаївець, цей шлюб був першим, власне, як і для чоловіків (окрім як для Фрідріха Ґертеля який був удівцем) (ДАХМО. Ф. 17. Оп. 3. Спр. 1. Арк. 1 зв.).

За соціально-економічним статусом та соціальним походженням чоловіки розподілялися так: 1 інженер (син касира), 2 суконника (рід заняття родини не вказано), 1 ливарник міді (рід заняття родини не вказано), 1 мельник (рід заняття родини не вказано), 1 слюсар (рід заняття родини не вказано), 1 лікар (з дворянської родини, рід заняття родини не вказано), 1 орендар маєтку Оране Київської губернії (син власника фабрики Карла Моріца), 1 настроювач фортепіано (рід заняття

родини не вказано), 1 робітник (без уточнення), 1 лісник (рід заняття родини не вказано). За соціальним походженням наречені жінки розподілялися так: 2 доньки дворян (рід заняття родин не вказано), 1 донька слюсаря, 2 доньки суконників, 4 доньки (рід занять родин не вказано, *вірогідно, суконників – В. О.*), 1 донька фабриканта сукна, 1 донька власника фабрики (ДАХМО. Ф. 17. Оп. 3. Спр. 1. Арк. 2-4).

Як видно з вищезазначеного, чоловіки відносилися до представників середнього класу та належали, в основному, до технічних професій. Наприклад, професія ливарника до революції 1917 р. була одною з найбільш шанованих та високооплачуваних. Професія орендаря була формою великого підприємництва та, відповідно, мала високий соціальний статус. Орендарів часто називали посесорами (володільцями). Мельник був найповажнішим та заможним на селі, мав стабільний дохід, користувався авторитетом, оскільки розбирався в механіці, гідротехніці та метеорології, тобто був технічно грамотним. Багато в чому від мельника залежав добробут всієї сільської громади. Професія інженера була одна з високооплачуваних, шанованих та найбільш елітних професій. Як відомо, м. Дунаївці в Подільській губернії було центром суконної промисловості, де функціонували десятки суконних підприємств різної потужності в різні роки. В поданому списку представлено дещо подібні за визначенням такі поняття, як фабрикант сукна, суконник та власник фабрики. Між цими поняттями немає принципової різниці в сутності права власності, оскільки фабрикант міг бути власником, керівником фабрики, так і обіймати ці дві посади одночасно. Головна відмінність полягає у спеціалізації: «власник фабрики» – загальне поняття, а «фабрикант сукна» вказує на конкретну галузь (виробництво сукна, текстилю). Відповідно, якщо йдеться про суконника – це професія, пов'язана безпосередньо з виробництвом сукна. Як правило, в м. Дунаївцях (наприкінці XIX – початку XX ст.) суконниками були власники невеликих суконних фабрик.

Переважає більшість іноземних поселенців та колоністів успадковували свій рід заняття від батьків. Тому, якщо не вказано рід заняття родини, то зазвичай він цілком відповідав, або був досить близьким до професії батька. Хоча не часто, але зустрічалися винятки.

Щодо віросповідання, то більшість поселенців та колоністів протестантського спрямування були лютеранами. Однак, у 1912 р. зафіксовано два

випадки укладання змішаних шлюбів між лютеранами чоловіками та римо-католиками жінками (ДАХмО. Ф. 17. Оп. 3. Спр. 1. Арк. 1 зв., 2 зв.). Для Подільської губернії такі шлюби зустрічалися нечасто, але були цілком можливими. Окрім того, метричний запис був зроблений вже після видання указу про віротерпимість 1905 р., який дещо послабив конфесійні обмеження, хоч і не скасував їх повністю.

Протягом 1912 р. у Дунаєвецько-Кам'янець-Подільській парафії померло 13 парафіян, про що свідчить досить деталізований список померлих щодо фіксації походження парафіян, хронологічних, соціально-демографічних даних та причин смерті. Померлих можна розділити на дітей та дорослих. До категорії дітей необхідно віднести 4 людини, хоча у джерелі йдеться про трьох дітей та одну дівчину, якій на момент смерті виповнилося більше 9 років. Серед них наймолодший – Вольдемар-Густав Лельбах, син техніка Альфреда Лельбаха та його дружини Елли, уродж. Клюк, помер 09 березня о 02 год. ранку в м. Дунаївцях у віці 3 місяців від запалення легень. Найстарша зазначена як дівчина Люція-Августа Кюнцле, донька фабриканта Густава Кюнцле та його дружини Берти, уродж. Штойк, померла 26 жовтня о 24 год. 30 хв. у м. Дунаївцях, у віці 9 років 1 міс. 3 днів від запалення легень.

Інші 9 померлих відносилися до дорослої категорії. Зокрема, наймолодшим був Кан Едуард-Альберт віком 49 років 6 міс. 8 днів, суконник, помер 08 серпня о 19 год. 30 хв. вечора в м. Дунаївцях від запалення легень. Найстарший – Мартін-Якоб Фішер, віком 85 років 10 місяців, тесля, помер 12 березня о 21 год. 30 хв. від «старості»*. Усі вказані особи були поховані на Дунаєвецькому Євангелічно-лютеранському цвинтарі. Заначено у відомостях і точний час поховання кожного з померлих. Зведений список дає можливість проаналізувати ще й сімейний стан та причини смерті. З огляду на представлену вибірку можна констатувати, що найпоширенішою хворобою, яка призводила до летальних наслідків в добу відсутності антибіотиків, стало запалення легень або пневмонія, яка носила, як правило, вірусну етіологію. Діагностовано було 6 випадків з 13 саме пневмонії, що становить майже половину. Щодо роду смертності інших померлих, то 1 дитина померла у віці 5 місяців від «слабкості»¹, 1 людина – у віці

52 роки від крововиливу в мозок², 2 – у віці 72 та 76 років від «удару»³.

У 1913 р. серед парафіян лютеранської громади Подільської губернії було укладено всього шість шлюбів, з яких 2 – в лютому місяці, 1 – в серпні, 2 – у вересні та 1 – в листопаді. Щодо співвідношення віку наречених чоловіка до жінки розподілялося так: 20/19, 28/23, 20/23, 32/24, 30/22, 26/19 років. Найстаршому нареченому було 32 роки, найстаршій нареченій – 24 роки, відповідно наймолодшому нареченому – 20 років, нареченій – 19 років. Середній вік наречених для чоловіків становив 26 років, а для жінок – 22 роки. Усі шлюби були укладені вперше. Регіональні особливості шлюбності наступні: 1 уродженець Волинської губернії (без зазначення місця народження), 1 уродженка Подільської губернії (без зазначення місця народження), 1 уродженець колонії Краснодоль (Ямпільський повіт), 1 уродженка колонії Краснодоль (Ямпільський повіт), 1 уродженець м. Немирова (Брацлавський повіт), 1 уродженка м. Кам'янця-Подільського, 3 уродженці та 3 уродженки м. Дунаївця (ДАХмО. Ф. 17. Оп. 3 Спр. 2. Арк. 11–12 зв.).

За соціально-економічним статусом та соціальним походженням як чоловіки так і жінки відносилися до родин технічної інтелігенції та власників підприємств. Щодо виключення з правил, про що ми зазначали вище, був і кандидат права Георг фон Проппе, син мельника, уродженець м. Дунаївця. В даному випадку використання частки «*vohn*» в німецьких прізвищах традиційно вказувало на позначення походження шляхетських родів, пращури яких відзначені за військові або державні заслуги (ДАХмО. Ф. 17. Оп. 3. Спр. 2. Арк. 12). Серед представників шляхетного походження – дружина Пастора Н. Томберга Мері, уроджена фон Міквітц (ДАХмО. Ф. 17. Оп. 3. Спр. 2. Арк. 8), один дворянин Едуард-Станіслав Копецькі, лікар, уродженець м. Вятка (ДАХмО. Ф. 17. Оп. 3. Спр. 1. Арк. 2 зв.). У джерелі також зустрічається укладання шлюбу Густава Варнгольца з Наталією. дочкою дворянина Петра Кузьмінскі, уродженкою

² На початку ХХ століття діагноз крововиливу в головний мозок найчастіше звучав як апоплексичний удар (або просто *апоплексія*) та пов'язувався з поняттям «параліч». Лікарі спиралися переважно на зовнішні симптоми, оскільки медичні технології того часу були обмеженими.

³ Це застаріла медична та побутова назва гострого порушення мозкового кровообігу, тобто сучасного інсульту, або інфаркту. У народі та тогочасній літературі це часто називали «удар», «апоплексичний удар».

¹ За цим формулюванням ховалися медичні стани, які тогочасна сільська чи міська медицина не могла точно діагностувати.

м. Могилева-Подільського (ДАХМО. Ф. 17. Оп. 3. Спр. 1. Арк. 3 зв.).

У 1913 р. у Дунаєвецько-Кам'янець-Подільській Євангелічно-лютеранській парафії народилося 18 дітей (11 хлопчиків та 7 дівчат). Більшість з них, 12 дітей, народилося у м. Дунаївцях (5 хлопчиків: Вонсовіч Станіслав, Ліфке Ойген Ергард, Морітц Еріх, Міттельштетт Вільгельм, Томас Георг Франц та 7 дівчаток: Кшемінска Луція Ірма, Кюнцле Едіт, Зеефельдт Ойгеніе Емма, Шмоде Марта, Гіллер Гедвіг, Брізе Марта Августа, Гайдріх Ойгеніе Альвіне), 2 хлопчики Соломон Йоганн та Фогельзанг Альберт Альфред народилися в м. Кам'янці-Подільську, хрещені в місцевій кірсі, 1 хлопчик Кункель Бруно Еріх народився у м. Городок (Кам'янецький повіт), хрещений в Дунаєвецькій кірсі, 1 хлопчик Бергштрем Карл Магнус – у маєтку с. Савинці (Кам'янецький повіт), хрещений в помешканні батьків Пастором Н. Томбергом, 1 хлопчик Яккерт Бруно Фрідріх – у с. Нестерівці (Ушицький повіт), хрещений в Дунаєвецькій кірсі та 1 хлопчик Брізе Зігфрід Артур – у м. Китайгород (Ново-Ушицький повіт), хрещений в кірсі м. Кам'янця-Подільського Пастором Н. Томбергом (ДАХМО. Ф. 17. Оп. 3. Спр. 2. Арк. 1–8 зв.).

Цікаво, що до списку народжених у 1913 р. було включено чотирьох дітей, які народилися раніше вказаного року та/або поза межами громади: дівчинка Штефанус Ельзу 1910 р.н. с. Халаїмгородок⁴ (Волинська губернія), хрещена в 1913 р. у Дунаєвецькій лютеранській церкві пастором Н. Томбергом (ДАХМО. Ф. 17. Оп. 3. Спр. 2. Арк. 4 зв.), хлопчик Штойк Гвідо 1912 р.н. м. Городок (Кам'янецький повіт), хрещений 1912 р. через необхідність Амалією Томас, що підтверджено пастором Н. Томбергом в 1913 р., дівчинка Зауер Надіне 1912 р.н. м. Січинці Ушицького повіту, хрещена в 1913 р. у Дунаєвецькій лютеранській церкві пастором Н. Томбергом та дівчинка Штефанус Лідія 1913 р.н. с. Вашкоуци (Бессарабська губернія), хрещена в Дунаєвецькій кірсі. Очевидно така ситуація була викликана відповідними життєвими обставинами, коли Євангелічно-лютеранський пастор не мав можливості фізично дістатися до новонароджених з метою провести обряд хрещення.

Отже, у 1913 р. було хрещено 21 дитина (ДАХМО. Ф. 17. Оп. 3. Спр. 2. Арк. 1–8 зв.). Щодо

хресних батьків, то їх кількість стосовно похресника становила від двох мінімум (ДАХМО. Ф. 17. Оп. 3. Спр. 2. Арк. 4.) до шести максимум (ДАХМО. Ф. 17. Оп. 3. Спр. 2. Арк. 3). Хресні батьки відносилися до різних професійних груп: від нижчого соціального щаблю – касира до вищого – доктора медицини. Серед хресних також були неодружені. Нажаль, зазначені характеристики не вказані щодо більшості позицій в метричних джерелах.

Упродовж 1913 р. в Дунаєвецько-Кам'янець-Подільській лютеранській парафії померло 14 парафіян (ДАХМО. Ф. 17. Оп. 3. Спр. 2. Арк. 16 зв.). Щодо причин смертності, необхідно виділити такі лікарські діагнози як: запалення легень (пневмонія), сухоти (туберкульоз), «удар», кривава діарея (найчастіше була спричинена бактеріальною дизентерією (шигельозом), холерою та черевним тифом), хвороба серця (була рідкісним явищем, на відміну від інфекційних хвороб, причому основними причинами тоді були ревматичні пошкодження серця та інфекції, а не атеросклероз), водянка (найчастіше за цим стояли серцева недостатність, цироз печінки або важкі хвороби нирок) та «старість» (часто інфаркт, інсульт чи серцева недостатність, хронічні недуги, недоїдання та важка праця протягом життя прискорювали зношування органів, що формально трактувалося як смерть від літнього віку).

Відповідно до віку померли: 1 немовля у віці 6 місяців від «судом» (найчастіше спричиняли такі небезпечні стани правцевий напад, епілептичний статус або важкі інфекційні отруєння, внаслідок відсутності ефективних протиепілептичних ліків чи антиоксинів подібні нападки нерідко закінчувалися зупинкою дихання), 1 дитина у віці 12 років внаслідок кривавої діареї, двоє молодих людей віком 24 та 35 років та інші у віці від 53 до 81 року. Щодо місця смерті, то 8 осіб померло в м. Дунаївцях, 5 – у м. Кам'янці-Подільському та 1 – у с. Січенці (Ушицький повіт).

В зв'язку з наявністю в джерелі інформації про кількість народжених і померлих у 1913 р., можливо вирахувати коефіцієнт життєвості населення у відсотках використовуючи формулу:

$$K_{\text{ж}} = \frac{N * 100}{M}$$

де $K_{\text{ж}}$ – коефіцієнт життєвості, N – кількість народжених за рік, M – кількість померлих за рік.

Якщо народилося 18, а померло 14 осіб, коефіцієнт життєвості становить 128,6%. Отриманий показник вказує на те, що народжуваність перевищує смертність та підтверджує зростання чисельності

⁴ Має бути Київська губернія, однак, в документі – саме с. Халаїмгородок позначений як Волинська губернія. Очевидно через географічне розташування на правому березі р. Гуйви, що була кордоном між Київською та Волинською губерніями, тому місцеві колоністи ідентифікували свою приналежність саме до Волині (В.О.).

лютеран єпархії в зазначений період. Враховуючи приріст за рахунок міграції на 1 новонародженого, коефіцієнт життєвості становить 135,7%.

Щодо природного приросту населення, то він розраховується за формулою:

$$N_{inc} = B - D$$

де N_{inc} – природний приріст, B – кількість народжених, D – кількість померлих.

Природний приріст населення даних становить 4 особи. Враховуючи приріст за рахунок міграції на 1 особу, даний показник становитиме 5 осіб природного приросту виключно за рахунок природних факторів. Як бачимо, абсолютний приріст населення давав позитивну демографічну динаміку в цій групі.

Звісно, наступним кроком у розрахунках могло бути з'ясування як перевести цей приріст у відносний коефіцієнт на 1000 парафіян. Однак, щоби здійснити цей розрахунок необхідно знати точну чисельність Дунаєвецько-Кам'янець-Подільської Євангелічно-лютеранської парафії саме на 1913 р. У зв'язку з відсутністю точних показників чисельності прихожан за досліджуваний період об'єктивні розрахунки провести неможливо.

Не кращою виглядає ситуація з обчисленням дитячої смертності за один рік, що розраховується за допомогою спеціального коефіцієнта малюкової (немовлячої) смертності та виражає відношення кількості померлих дітей віком до 1 року до кількості живонароджених за цей же період. Даний коефіцієнт розраховується за класичною формулою Ратса:

$$K_m = \frac{M_0}{N} \times 1000$$

де K_m – коефіцієнт малюкової смертності. Виражається у проміле (‰), показує кількість смертей на 1000 живонароджених. M_0 – загальна кількість дітей, які померли у віці від 0 до 365 днів упродовж звітного року. N – загальна кількість дітей, які народилися живими у звітному році. Здійснивши обчислення округляємо результат до сотих долей, та отримуємо коефіцієнт малюкової смертності 52,63. Оскільки початкова вибірка дуже мала (усього 19 народжених), внаслідок відносно невеликої чисельності Дунаєвецько-Кам'янець-Подільської Євангелічно-лютеранської парафії, високий показник у проміле є статистично коливальним і відображає одиничний випадок, а не реальну тенденцію для великої популяції.

Необхідно зауважити, що саме метричні джерела допомагають встановити точну хронологію, перебіг подій і таким чином виправити помилки в інших дослідженнях та значно доповнити наявні дані новою інформацією.

Важливою знахідкою в метричних записках стала інформація про дату, час та причини смерті, дату і час поховання відомого лікаря, громадського діяча Поділля, статського радника, доктора медицини мешканця м. Кам'янця-Подільська Едмунда Федоровича [Фердинандова] Фаренгольца. В працях вітчизняних дослідників, та, зокрема, в роботі відомого біографа лікаря Є. В. Мазурика фігурує дата смерті 25 липня 1912 р. (Мазурик, 1999: 137).

Однак, нами встановлено, що лікар помер саме 25 червня о 15 годині 30 хвилин 1912 р. в м. Кам'янці-Подільську внаслідок запалення легень у віці 70 років. Також уточнено дату, місце та час поховання: 27 червня о 18 годині 30 хвилин 1912 р. на лютеранському цвинтарі губернського міста Кам'янця-Подільська пастором Н. Томбергом (ДАХМО Ф. 17. Спр. 1. Арк. 6–7).

Окрім того, нам вдалося виявити та доповнити інформацію невідомі сторінки біографії знаного підприємця м. Кам'янця-Подільська (кінця XIX – початку XX ст.) Фрідріха Адольфовича Крама. Так, у праці П. М. Білецького «Першопрохідник машинобудівної промисловості Поділля Фрідріх Крам» помилково зазначено, що промисловець походить родом з німецьких земель (Білецький, 2015: 21). Окрім того, в праці вказано, що доля його невідома та висловлено припущення, що Фрідріх Крам разом із своєю родиною наприкінці Першої світової війни емігрував на історичну батьківщину до Німеччини (Білецький, 2015: 23).

Однак, в метричних джерелах Дунаєвецько-Кам'янець-Подільської Євангелічно-лютеранської парафії, ми виявили той факт, що Фрідріх Адольфів Крам народився у м. Дунаївцях та помер від апоплексії (*вірогідно крововилив, інсульт* – В. О.) у м. Кам'янці-Подільську 11 квітня о 19 годині 1913 р. у віці 53 роки 06 місяців 22 дні. Тобто, датою народження за нашими розрахунками, може бути 20 вересня 1859 р. Похований Ф. Крам був 13 квітня о 14 год. 30 хв. Євангелічно-лютеранським пастором Дунаєвецько-Кам'янець-Подільської єпархії Ніколаусом Томбергом на Євангелічно-лютеранському цвинтарі м. Кам'янця-Подільська (ДАХМО. Ф. 117. Оп. 3. Спр. 2. Арк. 14).

Здійснивши перехресну перевірку джерел нами було підтверджено, що місцем народження Ф. Крама було саме м. Дунаївці (ДАХМО. Ф. 227. Оп. 3д. Спр. 2199. Арк. 1). Його родина, принаймні по батьковій лінії, вірогідно походила з м. Познані (Пруське королівство) та оселилася в м. Дунаївцях з 1832 р. як суконники. (ЦДІАК України Ф. 442. Оп. 34. Спр. 1431. Арк. 119 зв., 122 зв.).

Одночасно було виявлено дату його одруження на прусській підданій Амалії (в дівоцтві

Гольц) – 12 листопада 1887 р. а також те, що станом на 26 березня 1886 р., за свідченням самого Ф. Крама, він утримував у м. Кам'янці-Подільську слюсарню майстерню, яка з часом трансформувалася у велике підприємство (ДАХМО. Ф. 227. Оп. 3д. Спр. 2199. Арк. 1 зв.).

Як видно з метричної книги, Фрідріх Крам, незадовго до своєї смерті, 22 вересня 1913 р. встиг таки видати заміж свою доньку Вільгельміну Елізабет 22 років, уродженку м. Кам'янця-Подільська за Георгія Едмунда Густава фон Проппе 30 років, кандидата права, сина мельника, уродженця м. Дунаївців (ДАХМО. Ф. 117. Оп. 3. Спр. 2. Арк. 12).

Висновки. Метричні книги Дунаєвецько-Кам'янець-Подільської Євангелічно-лютеранської парафії залишаються чи не єдиним сис-

темним генеалогічним джерелом дослідження. Звичайно, що рівень їхньої інформативності має певні недоліки, оскільки містить дані лише за два роки, а саме за 1912–1913 рр. Незважаючи на це, текстологічний аналіз показав особливості фіксації імен парафіян, демографічні особливості характеристик лютеранського населення на конкретній території, віковий та статевий склад, соціальну структуру, шлюбну поведінку, рівень народжуваності, смертності та міграції. Зважаючи на те, що на сьогоднішній день аналіз даних метричних книг Дунаєвецько-Кам'янець-Подільської Євангелічно-лютеранської парафії відсутній, тому як результати даної розвідки, так і самі метричні джерела можуть бути використані для проведення генеалогічних та демографічних досліджень в подальшому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білецький П. М. Першопрохідник машинобудівної промисловості Поділля Фрідріх Крам / Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Серія історична та філологічна : наук. зб. / [редкол.: С. А. Копилов (гол. ред.), В. С. Прокопчук, Л. М. Марчук (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2015. Вип. 11. С. 20–24.
2. Кулинич І., Кривець Н. Нариси з історії німецьких колоній в Україні. Київ : Ін-т історії України НАН України, 1995. 272 с.
3. Мазурик Є. В. Нариси про минуле і сьогодення медицини Кам'янця-Подільського і Хмельниччини. Кам'янець-Подільський : Абетка, 1999. 284 с.
4. Обзор Подольской губернии за 1911 год. Каменец-Подольск : Губ. тип., 1912. VI, 171, [197] с. : табл.
5. Островий В. М. Політика Російської імперії в роки першої світової війни щодо іноземних вихідців воюючих держав на прикладі родини німецького походження Ретц. Духовні витоки Поділля: освіта, наука і культура на Хмельниччині (до 85 річчя утворення Хмельницької області): матеріали XII всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 20 верес. 2022 р.). Хмельницький: ХГПА, 2022. С. 264–269.
6. Островий В. М. До історії будівництва лютеранської кірхи в м. Кам'янці-Подільському / Краєзнавство : наук. журн. / Ін-т історії України НАН України, Національна спілка краєзнавців, 2025. № 2. С. 297–305.
7. Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. Т. 32: Подольская губерния / под ред. Н. А. Тройницкого; Центр. стат. ком. М-ва внутренних дел. – СПб : [б. и], 1904, XVIII, 283 с.
8. Рибак І. В. Німецька колонія в Дунаївцях. Дунаєвечина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій: матеріали наукової краєзнавчої конференції. Київ, 1997. С. 48–49.
9. Рибак І. В. Німецькі суконні фабрики в Дунаївцях в 60-х роках XIX ст. Творчі вершини вченого: До 60-річчя від дня народження проф. М. Г. Кукурудзяка. Кам'янець-Подільський, 1998. С. 205–212.
10. Семенчук Л. Г. Німецька колонія в історії Дунаєвців. Дунаєвечина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій: Збірник науково-краєзнавчих праць. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, Вип. II, 2000. С. 93–99.

REFERENCES

1. Biletskyi, P. M. (2015). Pershoprokhidnyk mashynobudivnoi promyslovosti Podillia Fridrikh Kram. [The pioneer of the mechanical engineering industry of Podillia Friedrich Kram]. Ivan Ohiienko i suchasna nauka ta osvita. Seriiia istorychna ta filolohichna: nauk. zb. Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi National University named after Ivan Ohiienko, Issue 11, 20-24. [in Ukrainian].
2. Kulynych, I. & Kryvets, N. (1995). Narysy z istorii nimetskykh kolonii v Ukraini. [Essays on the history of German colonies in Ukraine]. Kyiv: Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine, 272 [in Ukrainian].
3. Mazuryk, Ye. V. (1999). Narysy pro mynule i siohodennia medytyny Kamiansia-Podilskoho i Khmelnychchyn. [Essays on the past and present of medicine of Kamianets-Podilskyi and Khmelnytskyi region]. Kamianets-Podilskyi: Abetka, 284 [in Ukrainian].
4. Obzor Podolskoi gubernii za 1911 god (1912). [Overview of the Podolia Governorate for 1911]. Kamenets-Podolsk: Gubernskaia tipografiia, VI, 171, [197]: tabs. [in Russian].
5. Ostroviy, V. M. (2025). Do istorii budivnytstva liuteranskoï kirkhy v m. Kamiansi-Podilskomu. [On the history of the construction of the Lutheran church in Kamianets-Podilskyi]. Kraieznavstvo: nauk. zhurn., No. 2, 297–305. [in Ukrainian]
6. Ostroviy, V. M. (2022). Polityka Rosiiskoi imperii v roky pershoi svitovoi viiny shchodo inozemnykh vykhidsiv voiuichykh derzhav na prykladi rodyny nimetskoho pokhodzhennia Retts. [The policy of the Russian Empire during the

First World War regarding foreign natives of warring states on the example of the Retz family of German origin]. Dukhovni vytoky Podillia: osvita, nauka i kultura na Khmelnychchyni (do 85-richchia utvorennia Khmelnytskoi oblasti): materialy XII vseukr. nauk.-prakt. konf. (Khmelnytskyi, 20 veres. 2022 r.). Khmelnytskyi: KhHPA, 264-269. [in Ukrainian].

7. Pervaia vseobshchaia perepis naseleniia Rossiiskoi Imperii 1897 g. T. 32: Podolskaia guberniya (1904). [First general census of the population of the Russian Empire in 1897. Vol. 32: Podolia Governorate]. Pod red. N. A. Troinitskogo; Tsentr. stat. kom. M-va vnutrennikh del. St. Petersburg, XVIII, 283 [in Russian].

8. Rybak, I. V. (1997). Nimetska koloniia v Dunaivtsiakh [German colony in Dunaivtsi]. Dunaievehchyna ochyma doslidnykiv, uchasnykiv i svidkiv istorychnykh podii: materialy naukovo-kraieznavchoi konferentsii. [Dunaivtsi region through the eyes of researchers, participants and witnesses of historical events: materials of the scientific local lore conference]. Kyiv, 48-49. [in Ukrainian].

9. Rybak, I. V. (1998). Nimetski sukonnii fabryky v Dunaivtsiakh v 60-kh rokakh XIX st. [German cloth factories in Dunaivtsi in the 60s of the XIX century]. Tvorchii vershyiny vchenoho: Do 60-richchia vid dnia narodzhennia prof. M. H. Kukurudziaka [Creative peaks of the scientist: To the 60th anniversary of the birth of Prof. M. H. Kukurudziak]. Kamianets-Podilskyi, 205-212. [in Ukrainian].

10. Semenchuk, L. H. (2000). Nimetska koloniia v istorii Dunaievets [German colony in the history of Dunaivtsi]. Dunaievehchyna ochyma doslidnykiv, uchasnykiv i svidkiv istorychnykh podii: Zbirnyk naukovo-kraieznavchykh prats. [Dunaivtsi region through the eyes of researchers, participants and witnesses of historical events: Collection of scientific and local lore works]. Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi State Pedagogical University, Information and Publishing Department, Issue II, 93-99. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 24.08.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.09.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 16.10.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

